

การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สู่หลักสูตรระดับอุดมศึกษา

พิชามญช์ ปฐมศิริกุล*

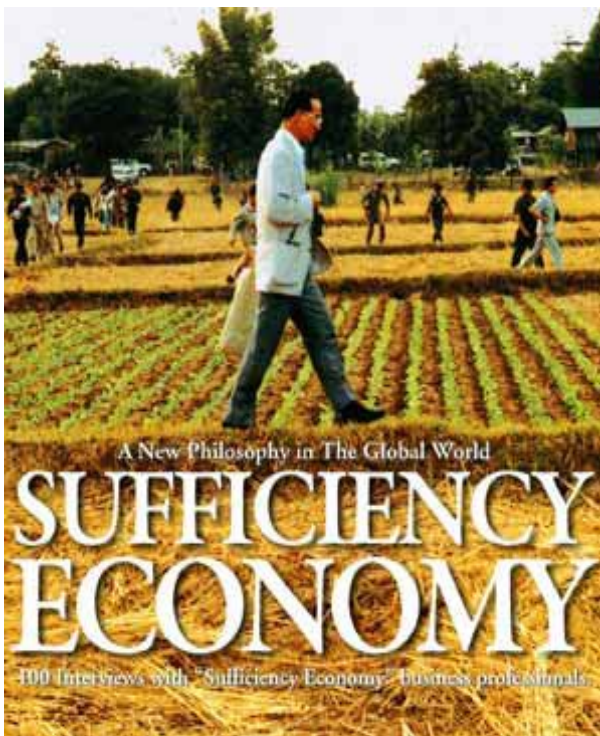
แจ่มนิดา คณานันท์*

โสธยา คงศิษ*

“เศรษฐกิจพอเพียง แปลว่า Sufficiency Economy คำว่า Sufficiency Economy นี้
ไม่มีในตำราเศรษฐกิจ จะมีได้อย่างไร เพราะว่าเป็นทฤษฎีใหม่ Sufficiency Economy นั้นไม่มีในตำรา
เพราะหมายความว่าเรามีความคิดใหม่ และโดยที่ท่านผู้เชี่ยวชาญสนใจ ก็หมายความว่า
เราก็สามารถที่จะไปปรับปรุงหรือไปใช้หลักการ เพื่อที่จะให้เศรษฐกิจของประเทศและของโลกพัฒนาดีขึ้น”

พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา

วันที่ 23 ธันวาคม 2543

ปวงชนชาวไทยรู้จักคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง”
จากพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตั้งแต่
ปี พ.ศ. 2517 และพระองค์ท่านทรงมีพระราชดำรัสเรื่องนี้
อย่างชัดเจนอีกครั้ง เมื่อ 4 ธ.ค. 2540 เพื่อเป็นแนวทางในการ
แก้ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ ความดังนี้

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้แนวทางการ
ดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่
ระดับบุคคล ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ
ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน **ทาง
สายกลาง** โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทัน
ต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ
ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมี **ระบบ
ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี**พอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ
อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้
จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความ
ระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการ
วางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกัน
จะต้อง**เสริมสร้างพื้นฐานจิตใจ**ของคนในชาติ โดยเฉพาะ
เจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ
ให้มี**สำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มี
ความรอบรู้ที่เหมาะสม** ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน
ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้
สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง

อย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2548)

กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางในการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็นโดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลามุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับโดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

คำนิยาม ความพอเพียง จะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อม ๆ กัน ดังนี้

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

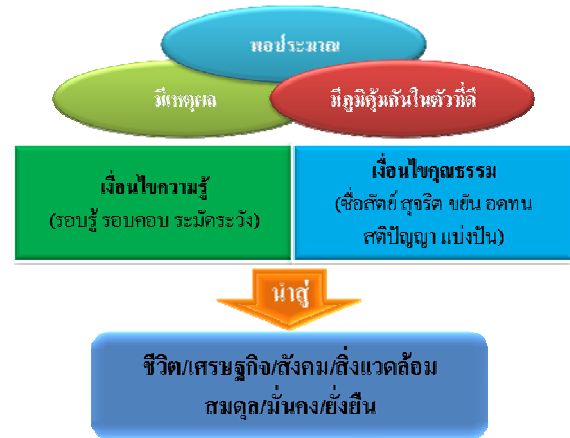
ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง หมายถึงการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับความพอเพียงนั้นต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้านความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วยมีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำรงชีวิต ไม่โลภ ไม่ตระหนี่

แนวทางการปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้คือการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน เพื่อสร้างความพร้อมในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

ปัจจุบัน หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้รับกล่าวถึง เป็นที่ยอมรับและมีบทบาทมากขึ้นในสังคมไทย ในทุกระดับ กระทรวงศึกษาธิการได้นำแนวคิดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาจัดเป็นหลักสูตรการเรียนการสอน นับเป็นแนวคิดที่ดีของกระทรวงศึกษาธิการที่ได้น้อมนำแนวพระราชดำริแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอน ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญที่จะปลูกฝังให้เยาวชนไทยรักการดำรงชีวิต แบบพอเพียง

ในการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ต้องนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแกนหลักในการเขียนหลักสูตร เพื่อให้องค์ประกอบของหลักสูตรมีทิศทางตอบสนองการพัฒนาคนในระดับชาติ ควบคู่กันไปกับการส่งเสริมให้วิถีชีวิตดำเนินไปตามทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง

จากการศึกษา วิเคราะห์ การพัฒนาหลักสูตรระดับอุดมศึกษาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในสถาบันอุดมศึกษาอย่างน้อย 3 แห่ง ที่ได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ในโครงสร้างหลักสูตรระดับปริญญาตรี พบว่า

ด้านโครงสร้างของหลักสูตร

สถาบันอุดมศึกษาที่เปิดการเรียนการสอนในระดับปริญญาตรี รายวิชาในโครงสร้างหลักสูตรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยรวมมีโครงสร้างหลักสูตรที่สอดคล้องกับเกณฑ์ที่ทางสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษากำหนดไว้ในหลักสูตร และการกำหนดรายวิชาเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ถูกจัดอยู่ในหมวดวิชาบังคับเรียน ถือได้ว่าเป็นผลดีที่จะทำให้นักศึกษาที่ได้เรียนรายวิชาดังกล่าวได้รับความรู้ความเข้าใจในหลักปรัชญาฯ ซึ่งคาดหวังว่าจะสามารถช่วยส่งเสริมคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของนิสิตนักศึกษาได้ เป็นการผลิตคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น คือ มีความรู้ มีคุณธรรม และเสียสละเพื่อประโยชน์ของสังคมอย่างพอเพียง การรู้จักพึ่งตนเอง และสามารถนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ได้อย่างเหมาะสม

ด้านกิจกรรมการเรียนการสอนในรายวิชาตามหลักสูตร

สถาบันอุดมศึกษาที่ได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ในโครงสร้างหลักสูตรระดับปริญญาตรีนั้นมีกิจกรรมการเรียนการสอนในรายวิชาจะคล้ายคลึงกัน คือ มีการศึกษาจากเอกสาร ฟังบรรยายจากผู้ทรงคุณวุฒิ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในห้องเรียน จะมีกิจกรรมที่แตกต่างกัน คือ กิจกรรมการเรียนการสอน **การฝึกปฏิบัติงานจริงจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน** ซึ่งวิธีการนี้จะช่วยให้นักศึกษาเกิดความเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรมมากกว่าการเรียนรู้จากการศึกษาดูงานหรือจากการศึกษากกรณีตัวอย่างจากวิดีโอเทป แต่ในบางสถาบันจะยังไม่มีการเรียนการสอนในรูปแบบนี้

อย่างไรก็ตาม กิจกรรมการเรียนการสอนของหลักสูตรปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงใช้ในการจัดการเรียนการสอนนั้น ยังมุ่งเน้นในเชิงเนื้อหาหรือวิชาการมากกว่าการปฏิบัติ ทั้งที่ในวัตถุประสงค์รายวิชานั้นต้องการให้นักศึกษาสามารถนำไปใช้ได้เป็นรูปธรรม

ด้านรูปแบบการประเมิน

จากการวิเคราะห์รูปแบบการประเมินผลการเรียนการสอนของสถาบันอุดมศึกษาที่ได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ในโครงสร้างหลักสูตรระดับปริญญาตรี พบว่า บางสถาบันมีรูปแบบการประเมินโดยเน้นประเมินตามสภาพจริง คือ ประเมินจากผลการฝึกปฏิบัติงานจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและเขียนรายงานผลการเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติงานในชุมชน ผลจากการนำเสนอผลการเรียนรู้ ในรูปนิทรรศการและการนำเสนอผลงานในชั้นเรียนผลจากรายงานถอดประสบการณ์และการสังเกตพฤติกรรมมีส่วนร่วมในระดับกลุ่มและระดับชั้นเรียนไม่มีการสอบกลางภาคหรือปลายภาค แต่ในบางสถาบันจะมีรูปแบบการประเมินโดย การวัดและประเมินผลด้วยคะแนนระหว่างภาคเรียน ประกอบด้วย การมีส่วนร่วม การนำเสนอ จัดทำรายงาน สอบกลางภาค และสอบปลายภาค

อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์รูปแบบการประเมินผลการเรียนการสอนโดยภาพรวมพบว่า ส่วนใหญ่ไม่มีการประเมินนักศึกษา **ก่อนเข้าเรียนรายวิชา** มีเฉพาะการประเมินหลังจากเรียนเสร็จแล้วเท่านั้น และรูปแบบการประเมินจะเน้นในเชิงเนื้อหาวิชาการ โดยการแสดงออกในเชิงพฤติกรรม ไม่มีการวัดลักษณะของนักศึกษา เจตคติก่อนและหลังเรียนวิชาเฉพาะนี้ เพื่อแสดงว่านักศึกษามีความรู้ เจตคติ มีคุณธรรม และมีความพร้อมที่จะเสียสละเพื่อประโยชน์ของสังคม ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามเป้าหมายของหลักสูตรหรือไม่

ข้อเสนอแนะ

จากการที่ผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าร่วมในการประชุมสัมมนาสังคมศาสตร์เชิงพฤติกรรม เรื่อง “การประยุกต์แนวคิดตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการวิจัยและพัฒนา” เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2551 ณ ห้องประชุมสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

กรุงเทพฯ กลุ่มนักวิชาการในโครงการวิจัยแม่บท : การวิจัยและพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ได้นำเสนอ **เครื่องมือวัดทางจิตแบบพหุมิติ ในบริบทของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง** ภายในขอบเขตของแนวคิด 3 ห่วง คือ **ความพอประมาณ** **ความมีเหตุผล** **การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี** และ **2 เงื่อนไข** คือ **เงื่อนไขความรู้** **เงื่อนไขคุณธรรม** ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยได้สร้างแบบวัดจิตลักษณะหลายด้านที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของแนวคิด 3 ห่วง ดังกล่าว แล้วนำไปทดลองใช้กับคนไทยกลุ่มผู้ใหญ่ทำงานจำนวน 1,497 คน กลุ่มนิสิตนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาจำนวน 1,735 คน และกลุ่มนักเรียนมัธยม จำนวน 2,767 คน โดยปรับเนื้อหาให้เหมาะสมกับระดับของผู้ตอบ แบ่งเป็นแบบวัดจิตพอเพียง 3 มิติ ดังต่อไปนี้

1) **จิตพอเพียงกลุ่มความมีเหตุมีผล** ได้สร้างวิเคราะห์และพัฒนาแบบวัดย่อย 3 ด้าน คือ ความมีเหตุมีผลเชิงวิทยาศาสตร์ การพิสูจน์สาเหตุกับผล และการคิดแบบนินยอุปนัยและการจัดกลุ่ม

2) **จิตพอเพียงกลุ่มการมีภูมิคุ้มกันตน** ได้สร้างวิเคราะห์ และพัฒนาแบบวัดย่อย 4 ด้าน คือ สติสัมปชัญญะ การมองโลกในแง่ดี การจัดการความเครียด และการรับรู้ความเสี่ยง

3) **จิตพอเพียงกลุ่มการรับรู้คุณค่าที่ดี** ได้สร้างวิเคราะห์ และพัฒนาแบบวัดย่อย 3 ด้าน คือ การรับรู้คุณค่า การรับรู้คุณค่าแผ่นดิน และความอ่อนน้อมถ่อมตน

ผู้เขียนเห็นว่า เครื่องมือดังกล่าวเป็นเครื่องมือวัดที่ได้รับการพัฒนาตามหลักวิชาการที่ทันสมัยในยุคปัจจุบัน จนมีคุณภาพสูงตามมาตรฐานการพัฒนาเครื่องมือวัดระดับสากล มีการประมวลเอกสารวิชาการ ทั้งจากงานวิจัยไทยและต่างประเทศอย่างกว้างขวาง เตรียมการอย่างเป็นขั้นตอน โดยยึดหลักและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่จะทำให้อาจได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือ ผลการวิจัยที่ปรากฏจึงเป็นข้อเท็จจริงตามธรรมชาติ ทำให้เครื่องมือที่ได้มีคุณภาพ และเหมาะสมกับ

บุคคลหลายระดับ สามารถวัดจิตพอเพียงของคนไทยได้อย่างน่าเชื่อถือ แบบวัดเหล่านี้จะถูกนำไปวิจัยและพัฒนาเป็นดัชนีเครื่องชี้วัดต่อไป จึงมีข้อเสนอแนะว่า หากสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดการเรียนการสอนในระดับปริญญาตรี รายวิชาตามโครงสร้างหลักสูตรปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีการประยุกต์ใช้ **เครื่องมือวัดทางจิตแบบพหุมิติ ในบริบทของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง** ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการสำรวจ ตรวจสอบ คัดเลือก และประเมินความพร้อมของนักศึกษา ก่อนเข้ารับการส่งเสริมในโครงการเศรษฐกิจพอเพียงต่างๆ เช่นการคัดเลือกนักศึกษาเข้าเรียนในหลักสูตรปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือ ประเมินวัดนักศึกษาก่อนเข้าเรียนและหลังจบหลักสูตรปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนใช้ในการประเมินผลกิจกรรมพัฒนาต่างๆที่เกี่ยวข้องว่าจะเกิดผลดีต่อจิตใจของผู้เข้ารับการส่งเสริมในโครงการเศรษฐกิจพอเพียงมากน้อยเพียงใด เชื่อได้ว่าเครื่องมือเหล่านี้จะช่วยให้การวัดและประเมินผลการเรียนการสอนได้มีประสิทธิภาพ การใช้ประโยชน์จากเครื่องมือวัดทางจิตเหล่านี้จะทำให้การขับเคลื่อนการปฏิบัติงานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสังคมไทยมีความรวดเร็วและมีประสิทธิผลยิ่งขึ้น

การประเมินนักศึกษาจำเป็นที่จะต้องมีเกณฑ์และเครื่องมือที่จะใช้คัดกรองและประเมินผลที่เหมาะสมกับสิ่งที่ต้องการวัดหรือพัฒนา เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งที่วงการการศึกษาในระดับอุดมศึกษาจะต้องให้ความสนใจในด้านการพัฒนาหลักสูตรตลอดจนการประเมินผลอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถผลิตบัณฑิตให้ตอบสนองต่อความต้องการและความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมได้ และสามารถพัฒนาบุคลากรได้อย่างยั่งยืน

บทส่งท้าย

การปลูกฝังปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เด็กและเยาวชนไทยผ่านระบบการศึกษา เป็นมิติใหม่ ที่ทุกฝ่ายควรให้ความสำคัญอย่างต่อเนื่อง ไม่ควรปล่อยให้เป็นเพียง

กระแสแค่ชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วเลือนหายไป สิ่งที่เราควรทำควบคู่กันไปด้วย คือ **การสร้างจิตสำนึกก่อรวม ของนักการศึกษาทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อช่วยกันขับเคลื่อนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง** ในการจัดการศึกษาไทยให้ประสบความสำเร็จได้ตามเป้าหมายที่วางไว้

เอกสารอ้างอิง

เกษม วัฒนชัย. (2548). "เศรษฐกิจพอเพียง" ปาฐกถาพิเศษ. มปท. คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

โกศล มีคุณ. (2551). การวิจัยเพื่อพัฒนาเครื่องมือวัดแบบพหุมิติของจิตลักษณะด้านความมีเหตุผล รายงานการวิจัย ทูลอดหนุนการวิจัยประเภทบูรณาการจาก สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2546ก). *กรอบแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง* กรุงเทพฯ

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ *ประมวลคำในพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2542 ที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง* กรุงเทพฯ

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. (2548). *การสร้างขบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง* สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. (2551) รายงานการวิจัยเรื่อง *การวิจัยเพื่อพัฒนาเครื่องมือวัดจิตลักษณะแบบพหุระดับตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในโครงการมหภาค; การวิจัยและพัฒนาพหุดัชนีทางจิตในคนไทยตามหลักปรัชญา*

เศรษฐกิจพอเพียง กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

ดุจเดือน พันธุมนาวิน และงามตา วรินทร์านนท์. (2551). *การวิจัยเพื่อพัฒนาเครื่องมือวัดทางจิตแบบพหุมิติด้านการมีภูมิคุ้มกันตน* รายงานการวิจัย ทูลอดหนุนการวิจัยประเภทบูรณาการจาก สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

นฤมล ไชยสถานุเคราะห์. (2549). *แนวทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม ของนิสิตนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาตามพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว* กรุงเทพฯ : วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.

ปณินาถ ธวัชโชคทวิ. (2552). *แนวทางการประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อใช้กับการปฏิบัติตนสำหรับกำลังพลของกองทัพไทย*. กรุงเทพฯ : กองบัญชาการกองทัพไทย.

สุริพร วงศ์สวัสดิ์สุข. (2551). *การศึกษาการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนราชวินิตมัธยม*. สารนิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต (การบริหารการศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อุบล เลี้ยววาริณ. (2551). *การวิจัยเพื่อพัฒนาเครื่องมือวัดแบบพหุมิติของจิตลักษณะด้านการรับรู้คุณความดี* รายงานการวิจัย ทูลอดหนุนการวิจัยประเภทบูรณาการจาก สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.